

Suomen *-läntä-*adjektiivien historiaa

PÄIVI RINTALA *Suomen läntä-loppuiset adjektiivit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 306. Forssa 1972. 270 s.

Yhdysanan ja johdoksen raja ei ole suomessa aina selvä. Yhdysanan perusosan sortuminen johtimeksi on eri kielistä tunnettu ilmiö, ja mm. Matti Sadeniemi (*Metriikkamme perusteet* s. 46—47) on huomauttanut siitä, että tämmöinen sortuminen on nykysuomessa eräiden sanojen osalta yhä puolittisää. Tällaisia tapauksia ovat ainakin *-lainen/-läinen* ← *laji* + *-inen* (»johdinta» edeltää tavallisesti »kannan» genetiivimuoto, ja vokaalisointukin ilmenee vain sanoissa *yhtäläinen* ja murt. *tälläinen*), *-mainen/-mäinen* ← *maa* + *-inen* (»johdin» mukautunut vokaalisointuun, mutta »johdosten» puolittaista yhdysnaisuutta osoittavat yhä sellaiset rakenteet kuin *neula-*, *lieviö-* tai *suomusmainen* (*muoto*), *-moinen/-möinen* < **moyoinen* (»johdinta» edeltää »kannan» genetiivi, ja vokaalisointu puuttuu sellaisista tapauksista kuin *minkämöinen*, *vietävänmoinen*). Päinvastainen kehitys, johtimen itsenäistyminen sanaksi, on maailman kielissä paljon harvinaisempaa. Hyviä esimerkkejä suomen omaperäisten johdinten alalta ei ole tähän asti ollut tarjolla; kannattaa ehkä kuitenkin huomauttaa siitä,

että *-la/-lä* ja *-inen* -johtimista syntynyt yhdysjohdin *-lainen/-läinen* osoittaa lievää oireilua tuollaiseen itsenäistymiseen. Se on tosin aina säilyttänyt vokaalisointunsa, mutta sellaisissa muodosteissa kuin *loppi-lainen*, *kuhmalahtilainen*, *nurmeslainen*, *eläkeläinen* (äännettynä *eläkelläinen*), murt. *keurullainen* (vrt. loppukahdenteiseen nominatiiviin *Keuru**) ilmenee rakenne, joka on normaalisti ominainen yhdyssanoille eikä johdoksille: alkuosana yks. nom. eikä »kannan» vartalo. (Kolmessa viimeksi mainitussa tapauksessa ei tunnu synkronisesti luontevalta eikä diakronisesti lainkaan mahdolliselta selittää alkuosaa konsonanttiavtaloksi.) Huom. myös semmoiset joskus ilmenevät konstruktiot kuin *savonlinna-* ja *kuopiolaiset*; ne ovat tietysti poikkeuksellisia mutta silti selvästi vähemmän kielitajun vastaisia kuin olisivat vaikka **koivi-* ja *kuusikot* tai **laske-* ja *lukeminen*.

Johdoksiin on kieliopeissa näihin saakka luettu yleisesti myös *-läntä-*loppuiset moderatiivadjektiivit, nykykielen ilmaisu-
sotaloudessa varsin vähäpätöinen ryhmä, johon kuuluvat vain *laihan-*, *lihavan-*, *lyhyen-*, *pienen-*, *suuren/läntä*, *vähäläntä* ja harvinaisempina joitakin muita samantapaisia. Nykykielen synkronian kannalta niiden johdosmaisuu-
tta ei tosin puolla oikeastaan mikään kriteeri; tästä ovat huomauttaneet sekä E. A. Tunkelo *Vir.* 1914 s. 129 että viimeksi Päivi Rintala nyt esiteltävässä teoksessaan s. 246. Se että yhdysosa *-läntä* ei esiinny itsenäisenä sanana, ei tietenkään riitä osoittamaan sitä

johtimeksi (vrt. *pähkinä/nakkeli, soitto-, tyylä-, äly/miekka*, joiden jälkiosat eivät liioin ole johtimia). »Puolisanaksi» nimitti Ahlqvist Suomen kielen rakennuksessaan osuvasti tällaisia pelkästään yhdysosina esiintyviä sanoja. *-läntä*-aineksen osalta Ahlqvistin esitys kuitenkin on siitä kiintoisa, että hänen esimerkinsä viittaa- vat pikemmin aineksen johdinmaisuu- teen: *laihalanta, kuivalanta* (vokaalisointu!), *pienelläntä* (alkuosana vokaalivartalo eikä yks. nom. tai gen.), *vähälläntä* (haluttaessa tulkittavissa sekoin samoin kuin *pienelläntä*). Juuri tästä viriää ongelma: onko siis myös *-läntä* näitä (puolitain) johtimeksi sortu- neita sanoja *-laisen, -maisien* ja *-moisen* tavoin, ja jos on, mistä se on lähtöisin?

Sanalähtöiseksi *-läntä* on vakavasti pe- rustellen koetettu selittää kaksi kertaa. E. A. Tunkelo oletti Virittäjässä 1914, että kyseessä on alkuperältään skandinaa- vin lainaelementti, originaalina eräis- sä yhdysadjektiiveissa esiintyvä *land*-sanan johdos mskand. *-lender* ~ *-lendr* (vrt. sm. *-mainen* ← *maa*). Päivi Rintala torjui tä- män etymologian pro gradu -työssään 1956 ja otaksui vuorostaan, että adjek- tiivinloppu *-läntä* kuuluu yhtenä jäsenenä suomen *länt*-alkuisten ekspressiivisanojen kirjajaan joukkoon. Tyyppi *pienelläntä* olisi siten alkuaan ollut samanlainen »ko- loratiivikonstruktio» kuin *laiskanpulskea, pitkänhuiskea, kylmänvilakka* yms. Sen jäl- keen hän on kuitenkin tullut toisiin aja- tuksiin, ja niiden perusteluksi on syntynyt kokonainen väitöskirja. *-läntä*-aines saa nyt uuden, paljon uskottavamman seli- tyksen, joka näytteenä hyvin dokumentoi- dusta harvinaislaatuudesta kehityskulusta on arvokas lisä yleisen kielitieteenkin ait- taan. Samalla teos tuo huomattavia lisäiä itämerensuomen johto-opin eräiden kes- keisten kohtien selvittelyyn.

Teos jakautuu kuuteen lukuun: 1. Joh- danto (s. 13—32), 2. *lanta/läntä*-loppuiset adjektiivit ryhmiteltyinä kantasanan mu- kaan (s. 33—118), 3. *lanta/läntä*-loppuis- ten adjektiivien kokoavaa tarkastelua (s. 119—130), 4. *lanta/läntä* — *la/lla* + *nta/ntä* (s. 131—235), 5. Suomen *länt*-

alkuisista deskriptiivisanoista (s. 236— 243), 6. *lanta/läntä*-loppuisien adjektiivien kehityksen kokonaiskuva (s. 244—247). Jäsennys on onnistunut; alussa luodaan lähtöasemat, ja ratkaisun kehittäely jatkuu sen jälkeen rauhallisesti ja johdonmukai- sesti.

Johdannossa selvitetään tarkoin *-läntä*- aineksen aiempi käsittely, osoitetaan kah- den tähänastisen selityksen puutteet ja ilmaistaan tutkimuksen tavoite: ei ole ky- seessä kolmannen »sananselityksen» etsi- minen *-läntä*-ainekselle; sen sijaan pyri- tään ratkaisemaan, onko *-läntä* alkuaan ollut sana ollenkaan vai johdinkombinaa- tio. Jos jotain jää johdannosta kaipa- maan, niin ehkä hiukan laajempaa yleis- luonteista selvitystä johdosten ja yhdys- sanojen suhteesta suomen, miksei muiden- kin kielten aineiston pohjalta. Taustatiet- dot ennestään todetuista sanalähtöisistä johtimista ja varsinkin johdinlähtöisistä sanoista tuskin olisivat nekään olleet pa- hitteeksi. *-läntä*-aineksen aiemmat seli- tykset tekijä torjuu hyvin perustein. Kun- nioitusta herättävän ruhjovasti hän ku- moaa etenkin oman entisen tulkintansa; sitä vastoin Tunkelon selityksen kumo- miseen (joka kaiken teoksessa ilmenevän perusteella näyttää kyllä aiheelliselta) tuntuu jäävän pieni heikkous. Tekijä vii- ttaa näet siihen, että skand. adjektiivinlo- pun *-lendr* jne. merkitys perustuu aina *land*-sanan konkreettiin merkitykseen 'maa', ja huomauttaa samalla, että tä- män ja suomen *-läntä*-lopun moderatiivi- sen merkityksen välille jää silloittamaton kuilu. Onko se silloittamaton: eikä juuri suomen *maa*-sanan ja 'tapaista, kaltaista' merkitsevän, moderatiivisestikin käyte- tyn *-mainen*-johtimen välillä vallitse sama merkityssuhde? Siihenhän Tunkelokin v. 1914 viittasi. Väitöksessä tekijä tosin mai- nitsi siitä mahdollisuudesta, että *maan* ja tuon *-maisien* yhteenkuuluvuus lopulta on vain näennäistä. Hänen epäily- jänsä perusteluja jää kiinnostuneena odottamaan.

Loppupuolella johdantoa annetaan tie- dot tutkimusaineistosta. Ainespohja on

huomattavan laaja: suomen osalta mm. Sanakirjasäätiön kokoelmat (joukossa myös hakusanottamattomia erikoiskoelmia ja tekijän omiin kyselyihin saatuja vastauksia) ja vanhan kirjasuomen sanakirjan kokoelmat, karjalan osalta KKS:n arkisto ja käsikirjoitus, viron, vatjan ja inkeroismurteiden aineistoa paitsi Suomessa saatavilla olleista lähteistä myös Viron tiedeakatmian Kielen ja kirjallisuuden instituutin kokoelmista. Olennaisia lisiä kaikkkeen tähän olisi varmaan ollut vaikea saada. Erityistä huolta tekijä on omistanut lähdekritiikille. Jokainen Sanakirjasäätiön kokoelmia enemmälti käyttänyt on kokemuksen tietä saanut jonkinlaisen käsityksen siitä, että vakinaisissa sanastajissa niin kuin vapaaehtoisissa kirjeenvaihtajissakin on luotettavuudeltaan varsin eriarvoisia. Tulevia tutkijoita hyödyttävän työn Päivi Rintala on nyt tehnyt laatimalla luettelon (s. 270) niistä vuosisadan alkukymmenien vakinaisista kerääjistä, joiden tietoja hänen tutkimukseensa ei yleensä ole voitu hyödyntää (syynä kerääjien liiallinen nojautuminen »Suomen kielen keräilyanastoon» ja siitä aiheutuva provosoitujen tietojen runsaus). Opiksi myöhemmille tutkijoille kelpaa myös esim. tapa, jolla hän koettaa paljastaa eriaikaisten ja eri lähteistä saatujen, levikkisuhteiltaan sekavien *vähänlääntä* ~ *vähälääntä* -tietojen joukosta luotettavimman ja vanhoja suhteita parhaiten kuvastavan kerrostuman (s. 40—43). Karjalan puolella tekijä on joutunut suhtautumaan varauksin jopa K. F. Karjalaisen tunnetuihin sanastoihin: vaikka niihin yleensä voitaneenkin luottaa, on kyselymenetelmä selvästi vaikuttanut sen, että *-lääntä*-adjektiiveja koskeviin tietoihin on tullut provosoitua ainesta. Sanojen kartoitus paljastaa uscin tehokkaasti liian irralliset ja siksi epäiltävät tiedot. Joissakin tapauksissa se olisi oikeuttanut tekijän muutta mutkitta eliminoimaan jonkin hajamerkinän; esim. karttaan 6 (s. 76) Askolasta ja Kuhmoisista merkityt tiedot yleiskielen mukaisesta adj:sta *lyhyt* eivät mitenkään voine olla aitoja, ja murteentuntemukseni

perusteella poistaisin kartasta 8 (s. 86) *lyhyenlääntää* esittävät merkit ainakin Paadasjoelta ja Jämsänkoskelta. (S. 87 mainitaan murreasun näissä pitäjissä olevan nimenomaan *lyhyenlääntä*; tiedot ehkä selittyvät niin, että vankalta *lyhä*, *lyhkönen* -alueelta kotoisin olevat vastaajat ovat hämääriästi tunteet hiukan itäisemmässä murteissa tavattavan *lyhve*-vartalon ja kyselyn provosoimina selittäneet sen kotimurteensa vanhaan kantaan kuuluvaksi.)

2. luvussa esitellään ja analysoidaan suomen, karjalan ja inkeroisen *-lääntä*-adjektiivit — kauempana tätä adjektiivityyppiä ei sukukielissä tavata. Käsittely on taitavaa. Lukija totutetaan esitysteknisiin keinoin siihen ensimmäiltä oudon tuntuiseen ajatukseen, että nämä adjektiivinloppu tosiaan voisi olla johdinkoostuma: kustakin *-lääntä*-adjektiivista erotetaan omaksi ryhmäkseen ne tapaukset, jotka on synkronian kannalta pakko katsoa yhdyssanoiksi (esim. nominatiivialkuinen *pienilääntä*, genetiivialkuinen *pienenlääntä*), omaksi ryhmäkseen ne tapaukset, joissa johdostulkinta on synkronian kannalta mahdollinen (esim. *vähälääntä*, *vanhalääntä*: nominatiivin kaltainen vartalo, vokaalisointu) tai välttämätön (esim. *pienelääntä*, *ohelääntä*: nominatiivista poikkeava vartalo, vokaalisointu). Eri *-lääntä*-adjektiivien esitysjärjestys helpottaa juonen kehittyä: laajalevikkiset ja historiallisesti varsin paljastavat *vähä*, *pieni*, *lyhyt* + *-lääntä* käsitellään ensin perusteellisesti, sitten muut, suppealevikkisemmät tapaukset luettelomaisesti aakkosjärjestyksessä. Murremaantieteellisin perustein tekijä saa ensinnäkin osoitetuksi, että länsimurteille ominaisista *vähä*-alkuisista *-lääntä*-adjektiiveista genetiivialkuinen *vähänlääntä* on ilmeisesti nuorempi kuin *vähälääntä*, joka voisi olla johdos — rinnalla on vielä ahdasalueinen *vähelääntä*, johon johdostulkinta on pakollinen. Näin syntyntä kuvaa täydentävät itämurteille ja osalle länsimurteitakin ominaiset *pieni*-alkuiset *-lääntä*-adj:t: genetiivialkuinen *pienenlääntä* tosin vallitsee, myös nominatiivialkuinen

pieniläntä tavataan, mutta eri puolilla levikkialuetta tavataan jälleen johdostyyppinen muodoste *pieneläntä*, jonka yksinäis-l-ää ei likikään kaikkialla voida selittää geminaatan (*pienelläntä* = *pienenläntä*) lyhentymäksi. *Lyhyt* + -läntä -adj:n toisinnot puolestaan viittaavat ratkaisevasti johdostyyppisen muodosteen vanhimmuuteen. Se johdos, joka näyttää alkuperäisimmältä, on laajalti länsimurteissa ja Keski-Suomessakin tunnettu *lyheläntä*; tekijä olettaa hyvin perustein, että se on kantavartalossaan suorastaan säilyttänyt muiston *lyhyt*-sanueen hävinneestä perussanasta, joka tästä johdoksesta päätellen olisi ollut nimenomaan *e*-vartalo. Etupäässä hämäläis-satakuntalaisen *lyhylännän* hän taas selittää nuoremmaksi muodosteeksi, jonka tekijöinä olisivat olleet toisaalta *lyheläntä*, toisaalta johdos *lyhykäinen*. Oletus on teoreettisesti tietenkin mahdollinen; hämäläismurteissa (kuten lounaismurteiden itäryhmässäkin) vallitsee nykyään tosin sisäheittoinen *lyhkönen*, niin että joudutaan olettamaan uudennoksen syntyneen jo ennen tuota sisäheittoa. Selitykseen liittyy läheisesti tekijän ajatus, että sisäheitto tässä sanassa olisi verraten myöhäinen. Ainakin työhypoteesina tällainen ajatus kyllä sopii esittää; ehkäpä joskus saadaan luotettavia lisäesimerkkejä tapauksista, joissa kompakti lounaismurteiden itäryhmän ja hämäläismurteet kattava levikkikuva on syntynyt vasta viime vuosisatojen mittaan. Mielessä olisi kuitenkin jatkuvasti pidettävä sitä, että ikäykseltään selvin tämäntyyppinen levikkikuva (*l***δ*:n edustajana joko yleisesti tai relikteinä) palautuu viimeistään varhaiskeskiaikaan ja että samaan vaiheeseen voidaan takauttaa eräitä muitakin samantyyppisiä levikkejä (ks. Hist. Aikakausk. 1972 s. 104—105). Luulisin puolestani, että *lyhyläntä* on samoilla seuduilla näihin asti säilyneiden *lyhynokkanen*-tyyppisten yhdyssanojen vaikutusta. (Päivi Rintala näkee myös tässä tyyppissä abstrahoituman *lyhykäisestä*; selittäisin sen mieluummin suoraan vanhan tyyppin *lyhynokkanen* < *lyhytnokkanen* pohjalta ja tulkitaisin gemi-

naatan odotuksenvastaisen lyhenemisen samanlaiseksi siirtymäksi »helpompaan» vartalotyyppiin, jollaista länsimurteissa alueittain muutenkin ilmenee ainakin loppukahdennuksettomissa *neilty* < *neitsyt*, *kiiru* < **kiiruh* ja *ori* < **orih*, ks. FUF 40 s. 49.) — Selittyvät-pä nämä kiistanalaiset yksityiskohdat miten hyvänsä, tekijän käsitys *lyhyläntä*-muodosteen sekundaariudesta on epäilemättä hyväksyttävä. Mielellään yhtyy myös hänen päätelmäänsä, että murteittaiset *lyhäläntä*, *lyhytläntä* ja *lyhyenläntä* ovat samoin uudennoksia, jotka ovat työntäneet tieltään juuri *lyhelännän*.

Vähä-, *pieni*- ja *lyhyt*-alkuisten muodosteiden lisäksi Päivi Rintala esittelee yli 70 suppealevikkisempää -läntä-adjektiivia. Alkuosana näissäkin on tavallisesti adjektiivivi, useimmiten genetiivimuotoinen (*aranläntä*, *harvanläntä*, *heikonläntä*, *huononläntä* jne.), harvemmin nominatiivimuotoinen (*harvaläntä*, *heikkoläntä* jne.); vain kymmenkunnassa tapauksessa (esim. *jyrkeläntä*, *kylmäläntä*, *laihahanta*, *pileläntä*, *vanhalanta* ~ *vanhelanta*) muodoste voidaan tai täytyy tulkita johdokseksi. Muita adjektiivieja laajalevikkisempi on *ohut* variantteineen + -läntä, ja sitä tekijä käsitteleeikin pitkäähkösti. Sen toisinnot ovat samantapaisia ja ymmärrettävästi myös selittyvät samaan tapaan kuin *lyhyt* + -läntä -adj:n toisinnot. Toisin kuin *lyhyen* kohdalla tekijä tällä kertaa kuitenkin otaksuu, että *ohut*-pesye palautuisi *a*:lliseen perusvartaloon *oha*. Perusteluksi hän ei vetoa *ohaläntään* — sen kuten *lyhälännän*kin hän syystä katsoo sekundaariksi muodosteeksi ja *ohelannan* sitä edeltäneeksi tyyppiin — vaan siihen, että *ohut*-sanueeseen yhdistetyt 'otsan sivun; vatsanpohjan ja reiden välin' nimitykset *ohaus*, *ohamus*, *ohalmus* ovat ymmärrettävissä vain *a*:llisestä perusvartalosta käsin. Tulkinta epäilyttä: semanttisesti lähekkäisten *lyhyt*- ja *ohut*-sanueiden muototoisinnot ovat ims. kielessä kaikilta yksityiskohdiltaan niin samanmukaiset, että tuntuu hiukan väkiväiseltä etsiä niille erityyppisiä perusvartaloita. Eikö olisi ajateltavissa, että *ohauk-*

sen, ohamuksen, ohalmuksen a on sellaisen paikkaa ilmaisevien denominaalisten -us-johdosten vaikutusta, joissa a t. ä on kuulunut kantavartaloon (esim. *kulmaus, mutkaus, nurkkaus, rajaus, rintaus, syväys; olkamus, rintamus, selkämys; sisälmys*)? Kantavartalon e:n syrjäytyminen johdoksessa tähän tapaan a:n, ä:n hyväksi ei ole suomen johto-opissa muutenkaan tuntematonta: vrt. *lukaista, sylkäistä; kielas, vieras; hiirakko, juurakko*. Kiistattomia esimerkkejä siitä, että samaan tapaan on voinut käydä denominaalisten -us-johdos-tenkin alalla, ovat e-vartaloihin pohjautuvat pellavatermi *sormaus* ja heinäntekoter-*mi kätäys* 'haravan avulla nostettava heinäsylyksellinen'. Vrt. hiukan muuta merkitysvään pellavatermiin *kouraus* ja *kätäyksen* synonyymiin *lapaus*, joissa a on kantavartalon mukainen.

3. luku on omistettu aineiston kokoa-*välle tarkastelulle*. Työhypoteesi, jonka mukaan -*läntä* on johdinkoostuma, saa siinä yhteen koottujen argumenttien no-*jalla* lisää varmistusta. Tämän hypo-*teesin* avulla selittyvät esteettä suomen länsimurteiden vanhimiksi -*läntä*-*adj:*iksi osoittautuneet *vähäläntä* ja *lyheläntä*, samoin itämurteiden vanhaa kantaa oletettavasti edustava *pieneläntä*. Hypoteesi pystyy selittämään myös -*lanta*-loppuiset muodosteet (suomen itäisimissä murteissa -*läntä*-loppuisten ohella *ikälanta, vanhalanta*, karjalassa yksinomaisena -*lanta* t. -*lantaie*, Ylä-Laukaan inkeroisurteessa -*lantain*). Näissä viimeksi mainituissa ilmenee suffiiksin takavokaalinen toisinto, joka on *vanhalanta*-tyyppisistä muodosteista alueittain yleistetty etuvokaalisen sijaan samoin kuin suurimmassa osassa suomen kielialuetta on vanhimpinen mallimuodosteiden perusteella yleistetty etuvokaalinen takavokaalisen sijaan. Yleistykset ovat oikeastaan jo edellyttäneet metanalyysiä: sellaiset alkuperäiset johdokset kuin län-*nessä vähäläntä*, idässä *vanhalanta* on hahmotettu nominatiivialkuisiksi yhdyssanoiksi, ja sen jälkeen ne ovat viittoneet mallia uusille yhdynnäisille. Genetiivialku on sitten vuorostaan voinut tunkeutua

nominatiivialun tilalle, mallina varsinkin semmoiset moderatiiviset yhdyssanatyy-*pit* kuin *kylmän/lainen, -puoleinen*, (koloratiivisia:) *laiskanpulska, ahtaanvilakka*. Näyttää kuin tekijä olisi saanut rakennuksensa tässä vaiheessa jo valmiiksi. Itse hän kuitenkin katsoo sen olevan vasta kehällään ja näkee aiheelliseksi etsiä yhä lisätodisteita siitä, että -*lanta/läntä* tosiaan on johdinkombinaatio.

4. luku luo pohjaa tuolle lisätodistelulle: siinä tutkitaan, millaisia funktioita oletetun yhdysjohtimen ainesosilla, denominaalisilla -*la/lä* ja -*nta/ntä* -johtimilla, on. Alkuperältään »deminutiiviseksi» oletetun -*la/lä* -johtimen käsittely on vienyt tilaa runsaimmin. Alkuun sijoitettu etymologinen katsaus on tarpeellinen mutta sen toteutus hiukan tasapainoton. Tekijä ottaa lähtökohdaksi sm.-volgalaisten kielten l-aineikset lokaaliset partikkelit, kiinnittämättä tässä vaiheessa erityistä huomiota siihen, onko l:ää näissä partikkeleissa seurannut a/ä vai ei. Suomalaista ja lappalaista aineistoa hän luettelee tällöin teemankuljetuksen kannalta riittävän paljon (*siellä*-tyypin ohella olisi samakantainen edelleenjohdos *sikääinen* ansainnut maininnan), tšeremissiläistä varsin runsaasti, mutta esittelemättä on jäänyt mordva, jossa tyyppi on yhtä tuttu (*E tombale* 'tuolla puolen', *tombaläe* 'tuolta puolen', *tombaläj* 'tuolle puolen'; *vasolo* 'kaukana', *vasoldo* 'kaukaa', *vasov* 'kauas' yms.). Asianmukaisesti tekijä toteaa tämän jälkeen, että ilmeisesti jo varhain on ollut olemassa rinnan toisaalta -*la/lä*-tyyppinen, toisaalta -*l* : -*le*- tyyppinen johdin. Dokumentointi vain jää niukaksi; tehokasta lisävalaisua olisi saanut varsinkin lapista. Varsinaiseksi puutteeksi on katsottava se, että tekijä käyttää a/ä:llisen tyyppin vanhuuden tärkeimpinä todisteina juuri noita lokaalipartikkeleja (esim. Ip. *duob¹bel* 'tuolla puolen, tuonnempana', tšer. *seŋgelan* 'taakse') mutta jättää mainitsematta päinvastaiseen suuntaan viittaavan todistusaineiston, jota tavataan samoissa paradigmoissa. Eiväthän a/ä:llisen vartalon pohjalta selity ilman lisä-

oletuksia esim. suomen *ä:tön sieltä* (pro **sikälääl*), lapin vastaavanrakenteinen *duobbeld* 'tuolla päin, tuolta päin', mordvan *tombalde*, tšer. *šeŋce'lna* 'takana' (huom. myös nom. *šeŋce'l*, *šeŋce'l'* 'tausta, taka-', joka sekin viittaa lähinnä *-l* : *-le*-vartaloon). Tekijältä ei tietenkään olisi tarvinnut odottaa tämän vaikean ongelman lopullista ratkaisua, mutta ongelman olemassaolosta hänen olisi suonut muistuttavan. Näin sitä suuremmalla syyllä, kun hän pitkässä alaviitteessä kajoaa hyvin lähisuokuseen kysymykseen (miksi rinnan nomininjohtimet *-lainen/-läinen* ja *-llinen?*) ja esittää sille Bubishiin eräitä ajatuksia kehitellen huomionarvoisen ratkaisun: takana olisi vanha johdinkahtalaisuus *-la/-lä* — *-l* : *-le*- (toisaalta *-la/-lä* + *-ŋtse* → *-laise/-läise*-, toisaalta *-le* + *-ŋtse* → **-lise*- → anal. *-llise*-). Tätä kysymysryhmää joskus tarkemmin käsiteltäessä kannattanee muuten pitää mielessä sitä, että vastaavanlaisista, ehkä vanhaa kahtalaisuutta ilmenee myös *s*:llisten lokaali-ilmausten alalla: toisaalta sm.-volg. *s*-latiivi ja siihen perustuvat *a/ä*:ttömät sisäpaikallissijat (**-sen*-, **-sna/-snä*-, **-sta/-stä*) ja adjektiivijohdokset (ims. *-hise*- < **-seŋtse*), toisaalta *a/ä*:lliset *alah-*, *myöhä*- tyyppiset nominivartalot adjektiivijohdoksineen (ims. *alahaise*-, *myöhäise*-).

Itämerensuomen *-la/-lä*-johdoksia käsittelessään Päivi Rintala esittelee ensin lyhyesti substantiiviset johdotukset, joista osa tarkoittaa paikkaa, osa on deminutiiveja. Katsaus on asiallinen; pari reunahuomautusta ehkä sentään on paikallaan. Ensinnäkin tekijä käsittääkseni turhau kevyesti hylkää Porkan oletuksen, jonka mukaan inkeröisen runokielisten *meijelä* ja *teijelä* -subst:ien kantana on persoonapronominien mon. genetiiveistä *meije-n*, *teije-n* lohkaistu vartalo. Juuri tämä lähtökohtahan sopii noihin johdoksiin moitteettomasti, ja tällaista genetiivilähtöistä johtoa voidaan tukea paralleelillakin (esim. Nurmijärven murteen *meiräset*, *teiräset* 'meidän, teidän [talon] väki' ← gen. *meirän*, *teirän*); sitä vastoin tekijän

esiin vetämät *-ja/-jä* -aineksiset vir. *mejä* 'meie kodu, asula', *teja* ~ *tejä* 'teie kodu, asula' ovat vailla vastinetta inkeröisessä eivätkä sovi kannaksi toisen tavun vokaa-linkaan puolesta. Toiseksi: tuntuu turhan mutkikkaalta olettaa tekijän tavoin itämerensuomen lokaalisten *-la/-lä* -johdosten lähtökohdaksi *-la/-lä* -johtimisia paikannimiä, jotka vuorostaan olisivat hänen mukaansa kehittyneet suoraan johtimelle oletettavasti kuuluneen yleisluonteisemman funktion (esim. nomen possessi) pohjalta. Yksinkertaisempaa kai olisi omaksua se tekijänkin vaihtoehtoisena esittämä kanta, että lokaalisten *-la/-lä* -johdosten lähtökohtana olisivat tapaukset, joissa jo kantasana on merkinnyt paikkaa, ja selittää *-la/-lä* -paikannimet puolestaan tältä pohjalta kehittyneeksi erikoistumaksi. Siten edustaisivat suhteellisen vanhaa kantaa sellaiset tapaukset kuin *etelä*, *takala*, *pohjola* (huom. yhteys sellaisiin vanhoihin paikkasuhteita ilmaiseviin tapauksiin kuin *sikälä-inen*, lp. *duob'bel* jne.), seuraavaa kehityssastetta ehkä semmoiset kuin *setälä*, *appela*, *miehelä* (kantana sukulaisennimi; johdotukset jatkuvasti samantapaisen suhdeverkon jäseniä kuin lokaalikantaiset johdotukset) ja sitä seuraavaa paikannimityyppi *Mustoila*, *Ihalempiälä* (ero edellisestä ryhmästä tähän varsin huomattamatonta). Tämän ei tietysti ole tarvinnut olla ainoa väylä *-la/-lä* -paikannimien syntyyn. Huomattava on, että lapissakin tavataan *-la/-lä* -paikannimiä, joista osa (esim. sukulaisennimikantainen kylännimi *Ähkel* 'Akkala', henkilönnimikantainen kylännimi *Suennijel* 'Suonikylä') saattaa olla suomen vaikutusta, osa (esim. joennimi *Ävvel* 'Ivalo', vrt. *äve* 'vyö') voi olla aivan tästä riippumatonta kehittymää (ks. Erkki Itkonen, KV 35 s. 167—174).

Tämän jälkeen seuraava suomen *-la/-lä* -adjektiiveja koskeva 50-sivuinen katsaus on vankkaa tekoa. Tällaisia adjektiiveja tekijä on löytänyt nelisenkymmentä, ja useimmista hän on kirjoittanut eräänlaiset etymologioivat pienoistutkielmat; lopussa on vielä valaiseva tiivistelmä sanojen levikeistä ja ikäkerrostumista. Ky-

seisissä adjektiiveissa on usein vahva ekspressiiviyden tuntu, ja etymologiseksi vertauskohdaksi voidaan tällöin asettaa vain alkuosaltaan enemmän tai vähemmän samansointisia ja merkitykseltään samantapaisia muita ekspressiivisanoja. Mutta selvästi kantasanallisiakin tapauksia jouskossa on. Varteen otettavia uusia etymologisia johteluita tekijä esittää mm. adjektiiville *kimpelä* 'hapan' (vrt. *kimpi*) ja *ytelä* 'äitelä; suolaton; tympeän makui-nen; rasvainen' (vrt. *ydin*, *yty*). Kanta-sanallisiin tapauksiin tekee mieli lisätä myös *imelä* (vrt. *imeä*); jo äännesyistä sitä vastoin on hylättävä SKES:n yhdistelmä, jonka mukaan sanan vastineita olisivat votj. *jumal*, *đumal* 'makea, happamaton', syrj. *jumol*, *-ov* 'makea, hyvänmakuinen'. Tämä tapaus poikkeaisi muista *-la/-lä*-adjektiiveista tosin siinä, että kantasana-na on selvästi verbi eikä nomini. »Poikkeus» ei kuitenkaan olisi ainoalaatuinen: mahdollisia johto- tai ainakin korrelaatio-suhteita verbeihin tuntuu olevan erällä muillakin *-la/-lä*-adjektiiveilla (*matala* : ?*mataa*, *äitelä* : *äityä*), ja vastaavanlaisia johtosuhteita tavataan myös lapissa (esim. *bivväl* 'lauha, lämmin' : *bivvät* 'tarjeta', *jottel* 'nopea' : *jottel* 'kulkea, juttaa'). Tekijän selitys, jonka mukaan *imelan* kanta-sana on takavokaalisista, 2. tavussa *a*:n sisältävistä johdoksista *imakka*, *imanne*, *imara* jne. päätellen ollut *a*-vartaloinen, ei vakuuta; vrt. edellä s. 385 puheena olleisiin *e*-vartaloisen kannan ja *a*:llisen johdoksen suhteisiin, joihin *imeä*-verbin alalta on lisättävissä sellainen selvä tapaus kuin momentaanijohdos *imaista*. — Kanta-sanallisten *-la/-lä*-adjektiivien joukossa ovat *-lanta/-läntä*-aineksen selvityksen kan-nalta tietysti avainasemassa ne tapaukset, joissa kantana on adjektiivi. Niitä on löy-tynyt kaksi: *hupala* (← *hupa*) ja *rumala* (← *ruma*). Joukko ei ole suuri, mutta yhdessä muun evidenssin kanssa se oikeuttaa päättelemään, että kerran on tavattu myös **pitelä*, **lyhelä*, **vähälä*, **vanhala* jne. -tyyppisiä adjektiiveja, joista muiston ovat säilyttäneet teoksessa käsitellyt edel-leenjohdokset.

Lyhemmällä (14-sivuisella) esityksellä tekijä on selvinnyt denominaalisesta *-nta/-ntä*-johtimesta. *-nta/-ntä*-johtimisia sub-stanttiiveja ei ole monia, ja adjektiiveja on vain kaksi, *vihanta* ja *ihanta*. Substantii-veista yksi, anatominen termi *sarventa* ~ *sarvanta* toisintoineen, on aiheuttanut pit-kähkön ekskurssin, jonka eräs yksityis-kohta kaipaa pikku oikaisua. Tekijä pitää s. 201 alav. mahdollisena, että *sarvanta*-sanan toisen tavun *a* olisi säilyttänyt muis-ton *sarvi*-sanan alkuperäisestä *a*-vartaloi-suudesta, jota itse kantasanasakin vielä osoittaisivat lappi ja liivi. On kuitenkin ilmeistä, että *sarvi* on siirtynyt *a*-vartalosta *e*-vartaloksi jo ennen myöhäiskantasuo-mea; Lauri Posti on GLL s. 51—53 osoittanut liivin todistusarvon tässä koh-den pettäväksi. Jos sanan *a*-vartaloisuu-desta olisi säilynyt jokin jälki, odottaisi saman tien säilyneen muiston myös sen ensi tavun alkuperäisestä vokaalista *o*. Toisen tavun *a*:n (*ä*:n) vaihtuminen *e*:ksi on näet tässä kuten useissa muissakin vas-taavanlaisissa tapauksissa kytkeytynyt en-si tavun vokaalin vaihdokseen (esim. v-ksm. **komta*, **solma*, **šorva*, **säppä*, **tälvä* > m-ksm. *kansi*, *salmi*, *sarvi*, *sappi*, *talvi*). Nähtävästi myös *sarvanta* on niitä sekreetiotapauksia, joissa kantavartalon *e* on korvautunut toisesta kantavartalo-tyypistä saadulla *a*:lla.

Denominaalinen *-nta/-ntä* voidaan pe-rusfunktioitaan katsoa deminutiivinjohti-meksi, ja oletettu johdinkoostuma *-lanta/-läntä* olisi siten tyyppiä *-la/-lä* + deminu-tiivisuffiksi. Tässä vaiheessa Päivi Rintala lisää todistusketjuunsa ratkaisevan täy-dennyksen: sen, että itämerensuomessa on koko joukko muitakin moderatiivisia tai sellaisille lähimerkityksisiä adjektiivi-tyyppisiä, jotka ovat rakentuneet täsmäl-leen samalla tavoin. Niitä ovat 1) tyyppi adj. + *-la/-lä* + *-hko/-hkö* (esim. sm. *lyhelähkö*, karj. *lyhelähkö*, *pienelähkö*, *vanhe-lahko*), 2) tyyppi adj. + *-la/-lä* + *-inen* (esim. sm. *pitkulainen*, *täyteläinen*, karj. *täydelläine*, ink. *hoikkulain* 'ohut', vatj. *oikkustain*, vir. *ahilane*, *kerglane*, *kuiulane*, *peenlane* ja monet muut), 3) tyyppi adj. +

-la/-lä + -ikko(inen), -ikkainen/-ikkäinen (esim. ink. *pitkelikko*, vatj. *pitšelikko*, vir. *aht(a)lik*, *jämelik*, *lühelik*, *öhelik*; *pitlikkune*, *piklikkane*, liiv. *vanaliki*), 4) tyyppi adj. + -la/-lä + komparatiivin tunnus (esim. sm. *isolampi*, *parelampi*, *pitelampi*, karj. *pitelämpi*, *lyhelembäine*), 5) eräät suppealevikkiset tyypit. Nämä vakuuttavat paralleelit esiteltyään tekijä onkin jo valmis esittämään selkeän kronologis-murremaantieteellisen kaavion, joka osoittaa, kuinka kantasuomen oletettavasti harvat adjektiivikantaiset -la/-lä -adjektiivit ovat eri kieli- ja murremuodoissa saaneet jatkokseen eri deminutiivinjohtimia ja kuinka tuottoisia näin syntyneet sekundaarit johdostyyppit ovat eri tahoilla olleet. Hyväksyttävältä tuntuu hänen (eräin varauksin) esittämänsä päätelmä, että -lanta/-lanta -johdokset ovat syntyneet suomen länsimurteissa verraten varhain ja sieltä levinneet muinaiskarjalan lähtökeskukseen (huom. levikki itämurteissa, karjalassa ja inkeroisessa). Vepsän ekspansio-keskukseen tyyppi ei ole yltänyt, ja se selittäisi myös, miksi tyyppi puuttuu vepsäläis-pohjaisista karjalan murteista, ts. aunuksesta.

Eräänlaisen postludin sisältää 5. luku: siinä esitellään lyhyesti suomen *länt*-alkuinen ekspressiivisanasto. Vahvistuksen saa nyt tekijän käsitys, että -*läntä*-adjektiivit eivät ole voineet syntyä tuon sanaston pohjalta; samalla osoittautuu mahdolliseksi, että *länt*-ekspressiiveihin perustuvat koloratiivikonstruktiot (*lahnan läntkä*, *akan länttänä*, *piian läntys*, *pienen länsäkkä*, *vähälänttä* ym.) ovat kehityksen viime vaiheessa voineet myötävaikuttaa genetiivialkuisten -*läntä*-adjektiivien yleistyymiseen. Selkeästi ja tiiviisti tekijä 6. luvussa vihdoin kertoo keskeisimmän, mitä -*lanta/-lanta* -adjektiivien kehityksestä suomessa, karjalassa ja inkeroisessa on saatu ilmi.

Päivi Rintalan väitöskirjassa on määrätietoisien retken tuntu: edetään etapilta toiselle, kiivetään tasanteelta uutta rinteä ylös, väläytetään näköaloja, kunnes maisema loppuluvun laelta näyttäytyy

väljänä ja selvänä. Esittelyni ei ehkä ole tehnyt tälle retkelle täyttä oikeutta: olen käyttänyt opponentin valtaa ja katkonut retken menoa huomautuksilla ja syrjähyppyilläkin. Korostaisin lopuksi, että nämä obligatoriset huomautukset ja syrjähyppyt ovat kohdistuneet yleensä melko vähäpätöisiin seikkoihin. Kokonaisuutena Päivi Rintalan väitöskirja on oivallinen saavutus, ja tähän arvioon voidaan päätyä moneltakin kannalta. Siihen oikeuttavat teoksen vaatima työ määrä ja sen yksityiskohdissa ilmenevä akribia, ennen kaikkea kuitenkin sen ajatuksenkehittelyn ja sanonnan selkeys ja oivallusten runsaus.

Terho Iitonen

Tutkimus lapin syntaksista

RAIJA BARTENS *Inarinlapin, merilapin ja luulajanlapin kaasusyntaksi*. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 148. Helsinki 1972. 180 s.

Lapin kielen syntaksia käsittelevät tutkimukset ovat olleet tuiki harvinaisia, joten nyt esiteltävä teos on erityisen tervetullut. Toisaalta Raija Bartensin tutkimus on myös metodisesti mielenkiintoinen ja tutkimusta eteenpäin vievä, semminkin kun sille on luvassa pikaista täydennystä tekijän toisesta laajasta tutkimuksesta (Lapin nomineista muodostetut paikanilmaukset), joka on luvattu ilmestyväksi Suomalais-ugrilaisen Seuran toimitusten sarjassa sekun. Lupaus tästä on esimerkiksi esiteltävän teoksen (tästäälähin IMLK) kirjallisuusluettelossa s. 165. Tarpeen olisi edellisten lisäksi vielä pari tutkielmaa (tämä toivomuksena Raija Bartensille): postpositioiden käyttöä muissakin kuin paikanilmauksissa käsittelevä tutkimus ja yhdyssanoja koskeva tutkimus. Tällaisen tutkielmasarjan tulokset olisi mielenkiintoista koota yhteen kaikkea nimitysmaustien käyttöä valaisevaksi synteesiksi,